

i samotnou církev. Stanoviska představitelů polské katolické církve byly diferencovanější, převládá v nich euroneutralismus, resp. euroskepticismus. Celkově autorka připisuje polské straně obavy z Evropské unie, přitom vůbec není důležité, zda jde o konkrétní hrozby, vyplývající z příštího členství, spojené s morálkou, zemědělstvím či hospodářstvím.

Litevská zástupkyně A. Vosiliute zdůraznila spojení nového kulturního formování národa, po roce 1990, s rozvojem náboženské tradice. K jejím součástem patří i ožívování posvátných, poutních míst, pokládaných za prameny společných vzpomínek a mýtů. V rámci obnovy se nově rozvíjí nejen budování větších náboženských staveb, ale i křížů ve vesnicích a městech. To vše prezentovala prostřednictvím bohatého dokumentačního materiálu pořízeného od r. 1990.

Slovinský sociolog A. Črnič upozornil na změny v chápání náboženství v návaznosti na procesy společenské transformace. Situace, kdy většina církví usilovala o získání dominantních pozic, které měla před pádem bývalých režimů a současně se znovu otevřel prostor pro spiritualitu, v nejširším slova smyslu, byla velmi zajímavá pro nová náboženská hnutí, mnohdy s malým počtem členů. Jejich působení však nejednou naráží na dosavadní administrativní a právní definice náboženství. Situaci neulehčuje ani existence různých vědeckých a běžných definic. Vzhledem ke směřování náboženství v Evropě, ale i v USA je vymezení tohoto fenoménu v dnešních podmínkách jedno z témat, jež bude vyžadovat minimálně větší pozornost, než tomu bylo doposud.

Příspěvek za Českou republiku se věnoval změnám v mezilidských vztazích od r. 1990 a ochotě lidí přispívat na charitativní cíle, na pozadí desetiletých společenských procesů. Samostatná část se zabývala reakcí především katolické církve u nás k těmto přeměnám. Z analýzy vyplynul zatím její nevýrazný postoj k problémům a bolestem společnosti. Značnou diskusi však vyvolal pokles počtu lidí hlásících se zejména ke katolické církvi (na základě Sčítání 2001 prakticky o 13 procentních bodů na dnešních 26,3 %, za situace, kdy trend na Slovensku byl opačný).

Více než třicet dalších vystoupení reflekto-

valo vzájemný vliv náboženství a církví s: národní identitou, občanskou společností, sociálními skupinami, kulturou, hodnotovými orientacemi a demokracií.

Průběh konference ukázal, že náboženství přes změny, kterými prochází, ovlivňuje procesy dnešní Evropy, resp. většiny zemí s výrazným vlivem církví a staví před společností nové problémy.

Kam se posune řešení existujících relací společnost – náboženství, by měla bilancovat příští konference s názvem *Pluralita náboženství*, která je předběžně naplánována na prosinec 2003 do ukrajinského Lvova.

Ján Mišovič

Kvantitativní metody ve společenských vědách v Evropě

Southampton 13. 3. 2002

Přesně tak, jako název tohoto příspěvku, se jmenovalo mezinárodní setkání kvantitativně orientovaných odborníků, které se uskutečnilo v anglickém Southamptonu 13. března 2002 pod patronací Iona Diamonda, vedoucího katedry sociální statistiky na místní univerzitě. Velmi intenzivního (pro mne překvapivě jen jednodenního) pracovního jednání se účastnilo třináct pozvaných statistiků, sociologů a ekonomů z jedenácti zemí. Podle toho, jak kolem pracovního stolu seděli, to bylo jedenáct mužů a dvě ženy z Anglie, Norska, Holandska, Francie, Irska, Itálie, Estonska, Polska, Švédska, Řecka a České republiky. Akce se uskutečnila díky organizačnímu a finančnímu zabezpečení ESF (*European Science Foundation*) s tím, že hlavním iniciátorem a pořadatelem byla hostitelská země, reprezentovaná Gordonem Marshalllem, předsedou ESRC (*Economic and Social Research Council*) a známým přednášejícím sociologie v Oxfordu. Hostitelská univerzita má kolem 20 tis. studentů a nástěnky i prospekty katedry sociální statistiky nás přímo ohromily obsahem nabízených programů na různých typech studia a obrovskou šíří i podrobností odborného zaměření.

Po milém, ale zároveň věcném přivítacím proslovu pana Diamonda a krátké informaci oficiálního zástupce ESF, Wlodka Okrasy z Polska, o významu setkání a jeho mezinárodní podpoře, se ujal slova pan Marshall, který představil jednotlivé účastníky a požádal je o stručný popis jejich profesního zaměření. Na pracovním materiálu od UK ESRC, který obdrželi všichni zúčastnění s dostatečným předstihem, Marshall podrobně vysvětlil obsahové zaměření a očekávání ESF od akce jako celku i od jednotlivých zástupců z pozvaných zemí. Zatímco pan Okrasa z ESF za obecný hlavní cíl setkání označil vytvoření propojené sítě mladých výzkumníků v nových metodách dále jmenovaných oblastí a metod zkoumání, tak hlavní iniciátor a zároveň moderátor celého jednání pan Marshall za hlavní důvod nutnosti setkání označil tragický nedostatek kvalifikovaných kvantitativně orientovaných odborníků v oblasti společenských věd, který se v UK v posledních letech zřetelně projevuje a neustále prohlubuje. Příčinou převládající preference kvalitativně zaměřených výzkumů a přístupů nejsou jejich dobré výsledky, ale konkrétní chyby, ke kterým v UK došlo. Ty mají za následek nejen současný stav, ale zároveň znemožňují radikálnější nápravu. Je to především důsledek skutečnosti, že:

- děti už na základních i středních školách jsou cílevědomě odláhány od matematiky způsobem, který jim dovoluje vhodnými volbami předmětů se matematice až zcela vyhnout,
- ředitelé škol, ale i vedení fakult na univerzitách, velmi iniciativně využívají svoji moc k omezování matematiky a dalších exaktně orientovaných předmětů,
- i v případech, kdy je dostatečný prostor pro kvantitativní vzdělávání studentů, se neučí statistické myšlení, ale mechanická práce s daty na základě používání *kuchařkovitě* předkládaných vzorců či pomoci dostupných paketů.

Na univerzitách v UK podle Marshalla ani PhD studenti nemají schopnost hlubšího statistického myšlení a tudíž ani nemohou umět kvalitně pracovat s numerickými daty. V UK je tak málo kvantitativně orientovaných sociologů, že je údajně všechny Marshall osobně zná. Například práci s velkými datovými soubory téměř ni-

kdo neovládá a o jakékoli propojené spolupráci odborníků ani nemůže být řeč.

Následující diskuse ukázala, že to sice není všude úplně stejné, ale mnohé je velmi podobné. Podle našeho názoru to určitě plně platí pro Českou republiku, kde navíc je paradoxně snaha přijímat nebo odvolávat se na některé anglické, rakouské či jiné programy, jednoznačně k neprospěchu věci. Diamond shrnul úvodní debatu do stručného závěru o nutnosti mezinárodního vzdělávacího programu pro nadějně začínající odborníky z oblasti společenských věd, protože jen tak je šance, že se z tohoto hlediska situace zlepší a postoupí se zásadně kupředu. Nová metodologie a kvalitní odborníci jsou nezbytnou podmínkou pronikavějších změn. Aby se situace zlepšila je třeba peníze, hodně peněz, ale nějaké prostředky k dispozici jsou a existují možnosti, jak získat další. Od účastníků jednání se očekávají připomínky k výběru témat a k pedagogickým aspektům připravovaného vzdělávacího programu pro mladé studenty. Hlavním cílem připravovaného programu kvantitativního vzdělávání mladých ve společenských vědách tedy je:

- zvýšit v Evropě počet kvantitativně vzdělaných a trénovaných výzkumníků,
- podporovat vytvoření nové generace vzájemně propojených metodologů,
- prozkoumat a zhodnotit ty metodologie, které jsou vhodné pro analýzu komplexních a rozsáhlých datových souborů ve společenských vědách.

Společný mezinárodní program je v Evropě nutný z následujících důvodů:

- Kvalitní kvantitativně orientovaní výzkumníci v různých zemích sice jsou, ale je jich velmi málo a jejich pozice je velmi křehká. Evropská iniciativa umožní jejich propojení a využití k spolupráci a přípravě nové generace odborníků.
- Mnohé země investují do velkých a komplexních datových souborů a mezinárodně srovnatelných databází podobného typu, takže spolupráce při jejich vytváření je pro všechny nesporně výhodná a prospěšná,
- Při analýze velkých datových souborů je týmová práce potřebná. Užitečná je dělba zku-

šenosti a mezinárodní spolupráce, protože v Evropě není příliš mnoho míst, kde spolupráce expertů a týmový styl práce existuje. Společné zkušenosti, práce se stejnými daty a metodami je nadějnou možností.

- Mnohé zásadní otázky lze řešit jedině propojením národních studií a analýz, což zatím není zvykem.

Obecně je cílem poskytnout trénink na vrcholné úrovni s úmyslem vytvořit a rozvíjet týmy odborníků z rozmanitých disciplín, schopných utvářet významný výzkumný program stejně jako zlepšit současné praktiky.

Oblasti, na které by se vzdělávací program měl zaměřit

Program tedy má být určený především doktorandům, PhD. studentům, ale i dalším nadějným výzkumníkům z oblasti společenských věd. Program si klade za cíl zaměřit se především na šest (v předloženém materiálu i na setkání podrobně diskutovaných) širokých oblastí, pokrývajících různé statistické metody a problémové okruhy, i když potřebná jsou i další témata, o kterých se nemluvílo. Autoři programu i organizátoři setkání si to určitě plně uvědomují, když v předloženém pracovním materiálu uvádějí a při debatách opakovaně zdůrazňovali, že ani zdaleka nejde o seznam všech oblastí, dotýkajících se využití kvantitativních metod při řešení sociálních i jiných problémů. Například se v programu nezmiňují víceúrovňové (*multilevel*) metody, které za posledních patnáct let zaznamenaly velký pokrok a v poslední době jsou velmi oblíbené. Ačkoliv právě tyto metody nejsou uváděny jako samostatný bod navrhovaného programu, tak se na ně nezapomnělo, protože se předpokládá, že budou přirozenou součástí většiny zmiňovaných oblastí.

Od ESF se očekává (a částečně už je zabezpečena) finanční podpora takto orientovaného čtyřletého programu o používání kvantitativních metod ve společenských vědách. Konečným cílem programu je zvýšit počet mladých kvantitativně orientovaných výzkumníků v oblasti společenských věd. Pomocí seminářů, připravených materiálů a různých vysoce odborně zabezpeče-

ných setkání, jakož i díky kvalifikovanému řízení společné práce účastníků s věcně i mezinárodně propojenými rozsáhlými datovými soubory, se mají zásadně zlepšit znalosti metod analýzy dat. Proklamovaným budoucím ideálem je komunikující síť kvantitativně vzdělaných odborníků, schopných společného řešení komplexních a závažných společenských problémů v Evropě.

Celodenní diskuse se pak společně i v malých skupinkách soustředila na následujících šest oblastí. Jejich označení kvůli nejednotným a někdy nepřesným či sporným překladům ponecháváme v angličtině, i když je většinou zřejmé čeho se týkají:

1. *Pathways Data*. Stále více společenských jevů se sleduje průběžně a krátkodobě i dlouhodobě časové údaje jsou již často samozřejmostí. Hledají se odpovědi nejen na otázky, které se týkají příčin a důsledků určitého stavu a vývoje, ale zkoumají se i okolnosti a důvody (tzv. *cesty*), které vedly od jedné výsledků k jiným. V materiálu se zmiňuje např. nechtěné těhotenství mladistvých, kriminalita a postupný přechod ke stáří. Jako vhodný nástroj jsou sice doporučeny vývojové (*flow*) diagramy, na kterých je možné názorně ukázat, jak dřívější zkušenosti mohou ovlivnit pozdější výsledky, ale zároveň se připomíná, že tato metodika není dostatečně rozvinutá a ani strategie použití vývojových diagramů zatím není dostatečně propracovaná. Totéž se týká vícenásobných rizik, ze kterých se v materiálu mluví o mladistvých a zmiňuje se např. nechtěné těhotenství, zneužívání drog, zločinnost a školní neúspěchy. Klasická *path* (*úseková* či *směrová*) analýza se doporučuje jen pro spojitě vysvětlované proměnné a i pro ně byl v posledních letech tento přístup kritizován. Grafické modely sice poskytly možnosti i pro jiné typy vysvětlovaných veličin, ale zatím není jasné, které potenciální *cesty* jsou podporovány i daty, a do jaké míry je tento přístup využitelný. Nezmiňuji se, ale samozřejmě sem na prvním místě patří tradiční rozsáhlé a velmi propracované metody analýzy časových řad.

2. *Network Data*. Většina společenských jevů je vzájemně propojených a odpovídající *simulánní* data připomínají *sítě*, ze kterých jsou zře-

telně patrné různé souvislosti. Například strategická rozhodnutí společností a institucí jsou vzájemně podmíněná a v mnohém propojená; jiným příkladem mohou být souvislosti, které vyplývají z tlaku, kterému jsou vystaveni mladí lidé, poté co na sebe vezmou určité aktivity. Výzkum v této oblasti je poznamenán nejen nedostatkem dat a náročnějšími výpočetními potřebami složitějších strategií analýzy takových procesů. V minulosti to vedlo ke snaze celou tuto problematiku neúměrně zjednodušovat. V posledních letech došlo k určitému pokroku v přístupu k vhodným datům a v metodologii, ale jsou to teprve začátky snahy o prosazení analýzy *síťových dat* do metodologie společenských věd.

3. *Data Mining*. Zlepšující se přístupnost dat z obrovských databází pro komerční a marketingové analytiku databází přináší zcela nové problémy, kterými se (možná překvapivě) více zabývají jiné disciplíny než statistika. Málomocná oblast je tak silně interdisciplinární. Je třeba rozhodnout, zda heuristické či jiné známé způsoby analýzy dat jsou vhodné pro širší *vědecké publikum*, anebo je třeba hledat zcela jiné metody pro analýzu velmi rozsáhlých datových souborů. V současnosti literatura o této problematice mezi doporučenými metodickými nástroji uvádí komponentní a shlukovou analýzu, neuronové sítě, rozhodovací stromy, genetické algoritmy a další známé i méně známé postupy. Tyto metody je třeba brát v úvahu z širšího hlediska a je třeba, aby tyto metody byly snadno přístupné a srozumitelné v širokém okruhu uživatelských disciplín.

4. *Evidence Based Policy*. Otázky pořizování dat nejsou nijak jednoduché a přímočaré. Plánovaný *experiment*, při kterém aspoň některé proměnné jsou *pod kontrolou*, je u jevů z oblasti společenských věd velkou vzácností. Ze statistického hlediska výzkum např. v medicíně pomocí dat z náhodného kontrolovaného pokusu (RCT = *randomised controlled experiment*) je určitě nejlepší možnost pro analýzu. Sociální úlohy jsou úplně jiného charakteru a takový experiment není možný z technických, praktických a někdy i etických důvodů. V těchto případech je mnoho problémů, jako je např. nenáhodné

rozmístění některých skupin v konkrétních oblastech, nebo skutečnost, že výsledky nebudou ovlivněny pouze konkrétní iniciativou, ale také místním, regionálním a případně národním kontextem. Zde je prostor pro víceúrovňové metody a rozhodně je třeba více pracovat na metodologické přípravě plánu pořízení údajů, stejně jako na postupech analýzy dat pro vyhodnocování sociální politiky.

5. *Simulation*. Simulace jsou ve společenských vědách široce využívány pro předpovědi budoucích událostí, jako jsou např. výsledky voleb nebo pro předvídaní důsledků určitého rozhodnutí či opatření. Jak narůstá pochopení složité podstaty společností, je pro smysluplnou politiku stále důležitější efektivně simulovat určité jevy a zkoumat jejich vzájemné působení. Například u práce ve městech je nutné vzít v úvahu složité interakce mezi vývojem populace, jejím směřováním, dopravou, životním prostředím, umístěním obchodů a plánováním. Avšak jen výjimečně poskytnou tyto simulace více než bodové odhady. Dosud se dělalo málo se stochastickým charakterem těchto simulací ani se nezkoumala jejich prostorová a časová robustnost. Kromě toho se dosud málo dělalo na simulačních strategiích potřebných k získání dat z více než jednoho zdroje. Bude zajímavé dát dohromady odborníky pracující v této oblasti, aby dobře posoudili potřeby budoucího výzkumu a rozšířili počet odborníků schopných rozvíjet tento program.

6. *Research Design, Measurement and Collection of Data*. Jedna z nejslabších oblastí, ve které je podle mnohých nedostatečná kvalifikace a nízká odbornost, zahrnuje plán výzkumu, výběr dat, hodnocení kvality dat, samotnou podstatu měření určitého jevu či procesu a možnosti pořízení dat. Zde je především potřeba (a) zvážit obrovské možnosti počítačů s rozsáhlými datovými soubory, výhody internetu a webových stránek, ale i (b) vyvíjet metodologie, které správně spojují velké množství kvalitativních zdrojů informací s daty spíše kvantitativní povahy.

Petr Hebák, Markéta Bělícká